

ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา The Creative Leadership for Educational Quality Development

ดร.กรองทิพย์ นาควิเชตร¹

บทคัดย่อ

ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ ของผู้นำทางการศึกษามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการปฏิบัติงานครูอาจารย์และบุคลากรในสถานศึกษา ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปตามเป้าหมายของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของคนไทย บุคคลทุกระดับ ทุกฝ่ายในกระบวนการจัดการศึกษาควรมีการพัฒนา และจัดการ “ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์” ให้มีความคิดและปฏิบัติเชิงสร้างสรรค์ แตกต่าง หลายมิติ อย่างมีพัฒนาการและต่อเนื่อง ผู้บริหารส่งเสริมการเรียนรู้แบบทีมที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือและกระจายอำนาจการตัดสินใจ แก่ครูอาจารย์ให้เป็นผู้นำ คิดริเริ่มและค้นคิดนวัตกรรม เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ พัฒนาผู้เรียนอย่างสร้างสรรค์พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบันและอนาคต

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์, คุณภาพ, การศึกษา, การพัฒนา

Abstract

The creative administrator leadership influence personnel's activities and behaviors. They are important for developing their students through education process to the proper educational aims. Every personnel ought to develop the creative leadership, for improving their thought and activities in creative way, thinking and acting beyond boundaries. The administrator ought to encourage team learning, team relationship, personnel's decision making and creativity for student in today's global world development in their school.

Keyword : creative leadership, quality, education, development

¹ อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ และรองอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล

คำจำกัดความ

ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ หมายถึง ความสามารถของผู้นำในการผลักดันให้ผู้ร่วมงานร่วมกันปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งมา ด้วยการคิดต่าง ขยายกรอบความคิด คิดหลายมิติ คิดบวก คิดเชิงสร้างสรรค์ และพัฒนา คิดแก้ปัญหา ส่งเสริมการเรียนรู้แบบทีมที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือและกระจายอำนาจการตัดสินใจแก่ทีมงานให้เป็นผู้นำคิดริเริ่มและค้นคิดนวัตกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษา

ความสำคัญและความเป็นมา

กระบวนการจัดการศึกษา เป็นไปเพื่อความเจริญงอกงามของบุคคล สังคมและประเทศชาติทุกประเทศรวมทั้งประเทศไทยจึงใช้กระบวนการนี้เป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนาคนในชาติ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่เป็นยุคปฏิรูปการศึกษา แต่คุณภาพการศึกษาไทยยังต่ำกว่านานาชาติ (ปรัชญา เวสารัชช์, 2549 : 109-110 และสภาการศึกษา, 2551ก : 12) จึงมีการปฏิรูปทั้งโครงสร้างของระบบการศึกษา กระบวนการจัดการศึกษา ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา สื่อเทคโนโลยีทางการศึกษา และทรัพยากรสนับสนุนการศึกษา (ปรัชญา เวสารัชช์, 2549 : 109-110)

ปัญหาสังคมที่ปรากฏในพฤติกรรมด้านลบของเยาวชน จึงมีสาเหตุมาจากประการ สาเหตุประการหนึ่ง ที่ควรให้ความสำคัญและพัฒนา คือ สาเหตุอันเนื่องมาจากความล้มเหลวของการจัดการศึกษา จากการขาดแคลนครู และขาดผู้นำมืออาชีพ (สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2542 : 4 ; อีระ รุญเจริญ, 2550ก : 13, 23, 89, 100 และสภาการศึกษา, 2551ข : ออนไลน์) รวมทั้งปัญหาการขาดครูในเชิงคุณภาพ(เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2548 : ออนไลน์) สถานศึกษาและครูอาจารย์ ไม่ได้ให้ความสนใจในการศึกษาอบรมเยาวชนในเรื่องศาสนา ศิลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมเท่าที่ควร (อำรุง จันทวานิช อ่างถึง วิทยากร เชียงกูล ใน สภาการศึกษา, 2551ข และสมพร เทพสิทธา, 2551 : 2, 6) อีกทั้งยังมิควรใช้วิธีลงโทษที่เกินกว่าเหตุ (วิชาการ.คอม, 2551 : ออนไลน์)

ปัญหาการบริหารจัดการสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะ

สถานศึกษาขนาดเล็กที่ตั้งอยู่นอกเมืองยังจัดการศึกษาไม่ได้มาตรฐาน (กษมา วรวรรณ ณ อยู่ธยา, 2550 : ออนไลน์) ผู้บริหารระดับนโยบายจึงมีความตื่นตัวในเรื่องการปฏิรูปการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2551 และนำร่องใช้ในปี 2552 ก่อนใช้จริงครบทุกชั้นในปี 2555 โดยในหลักสูตรตัดเนื้อหาการเรียนการสอนที่ซ้ำซ้อน กำหนดเวลาเรียนแต่ละช่วงชั้นให้กระชับ (คมชัดลึกออนไลน์, 2551 และผู้จัดการออนไลน์, 2551) ประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาต่อยอดในการปฏิรูปการศึกษาอีก คือ การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน การพัฒนาคุณภาพครูอาจารย์ และการบริหารการจัดการศึกษา การเพิ่มโอกาสทางการศึกษา การศึกษาตลอดชีวิต การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (อึ้งทอง จันทรางศุ, กล่าวใน กระทรวงศึกษาธิการ, 2552 : คำนำ) นับเป็นเรื่องเร่งด่วนที่ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทุกฝ่ายต้องเตรียมความพร้อมทั้งในด้านการบริหารจัดการและการดำเนินงาน

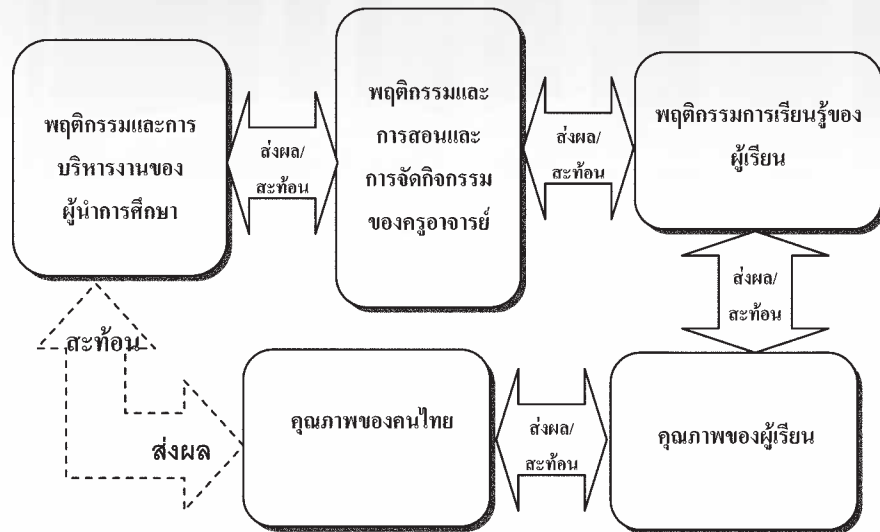
ปัญหาการจัดการศึกษาให้สัมฤทธิ์ผลตามแนวทางการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาซึ่งต้องอาศัยดุลยภาพระหว่างระบบและบุคคลซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตามระบบ (อีระ รุญเจริญ, 2550 : 1) ควรได้รับการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ ทั้งด้วยวิธีการและเป้าหมายพัฒนาผ่านทั้งระบบและตัวบุคคล อันจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพคนไทยอย่างทัดเทียมนานาชาติในยุครูปการเปลี่ยนแปลง

หลักการและแนวทางพัฒนา

การปฏิรูปการศึกษาจะประสบความสำเร็จเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาได้ ต้องอาศัยองค์กรที่จัดการศึกษาเป็นตัวจักรสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานศึกษา ซึ่งต้องมีบุคลากรทั้งเพื่อการจัดการศึกษา ตามระบบคุณภาพการศึกษา ประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานของครูอาจารย์ ซึ่งเป็นบุคลากรหลักในการจัดการเรียนการสอน ภายใต้การนำของผู้บริหารสถานศึกษา นำนโยบายและหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ มีการกำกับติดตามและนิเทศครูอาจารย์ในสถานศึกษา ผู้บริหารจึงควรถึงพร้อมด้วยคุณลักษณะสำคัญหลาย

ประการ เพราะความสำเร็จและคุณภาพในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขึ้นอยู่กับคุณภาพของผู้นำเป็นสำคัญในการบังคับบัญชาดูแลและควบคุมการจัดการศึกษา(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2550 : ออนไลน์) นั่นคือ พฤติกรรมและการปฏิบัติงานของผู้นำ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการปฏิบัติงานครู

อาจารย์และบุคลากรในสถานศึกษาซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปตามเป้าหมายของการจัดการศึกษา อันมีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณภาพของคนไทย ดังภาพประกอบ 1 (กรองทิพย์ นาควิเชตร, 2552 : 14-15)

ภาพประกอบ 1 อิทธิพลของผู้นำการศึกษาต่อการพัฒนาคุณภาพของคนไทย (กรองทิพย์ นาควิเชตร, 2552)

จากภาพประกอบ 1 พฤติกรรมและการบริหารงานของผู้นำหรือผู้บริหารการศึกษาระดับต่างๆมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของครูอาจารย์ในสถานศึกษา ได้แก่ การจัดการเรียนการสอน จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งมีอิทธิพลอีกทอดหนึ่งต่อการพัฒนาผู้เรียน ที่จะต้องเติบโตและเจริญสู่การเป็นสมาชิกในสังคมไทย หรือกล่าวในทางย้อนกลับได้ว่า พฤติกรรมของผู้เรียน คือ ภาพสะท้อนการทำงานและพฤติกรรมของการสอนการจัดกิจกรรมของครูอาจารย์ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของการบริหารจัดการของผู้บริหาร นั่นคือ พฤติกรรมและการบริหารงานของผู้นำหรือผู้บริหารการศึกษาทุกระดับมีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณภาพคนไทย

ดังนั้น นอกจากผู้นำพึงมีพฤติกรรม 1) สร้างการยอมรับจากผู้อื่น อันจะนำไปสู่การให้ความร่วมมือในการทำงาน 2) ทำให้บุคลากรมีความพอใจในการทำงาน

3) สร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานแก่บุคลากร 4) สร้างแรงจูงใจในการทำงาน ยกระดับแรงจูงใจจากที่ทำงานเพื่อตนเองไปสู่การทำงานเพื่อองค์กร 5) เป็นแหล่งวิทยาการ มีความรู้ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญเฉพาะ เพื่อจะได้เป็นที่ปรึกษาแก่ผู้อื่น และใช้แก้ปัญหาการปฏิบัติงาน (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2546 : 55 - 57) แล้วพึงพัฒนาความรู้ความเข้าใจในงานจัดการศึกษา มีทักษะการบริหารการศึกษา มีคุณธรรม มีภาวะผู้นำ เป็นผู้ส่งเสริม ประสานงาน และให้คำแนะนำ ครูอาจารย์ในการปฏิบัติงานร่วมกัน เสริมขวัญและกำลังใจ ใช้ศิลปะในการจูงใจคนให้ปฏิบัติงานทำงานได้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ, 2550 : ออนไลน์) ผู้นำทางการศึกษา ในฐานะเป็นผู้กำหนดความสำเร็จของการจัดการศึกษาซึ่งสร้างสรรค์คนไทยให้มีคุณภาพ ผู้นำทางการศึกษา

ยุคใหม่จึงควรมีกระบวนการทัศน์หรือวิสัยมองโลกแบบใหม่ สอดคล้องกับปัญหาของชาติ คือ “ควรมีภาวะผู้นำแบบ สร้างสรรค์ควบคู่กันไป”

ข้อสรุปดังกล่าวเป็นเรื่องที่ทั้งผู้นำทางการศึกษา ควรตระหนักในความรับผิดชอบของตน และปฏิบัติงาน อย่างระมัดระวังเชิงสร้างสรรค์ ใช้หลักการทฤษฎี ประสบการณ์ ความสามารถเฉพาะตัวและโดยเฉพาะ อย่างยิ่ง คือ ความตั้งใจ มุ่งมั่นที่จะพัฒนาเยาวชนของชาติ ผ่านกระบวนการบริหารและจัดการศึกษา เอาใจใส่พัฒนา การจัดการศึกษาอย่างเต็มกำลัง เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ของสังคม เท่าทันปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และที่อาจ จะเกิดขึ้นในอนาคต มีการกำหนดนโยบายและวิสัยทัศน์ ขององค์กรแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน มีการวางแผน การปฏิบัติงานร่วมกัน นำสู่การปฏิบัติตามแผนอย่าง ยึดหยุ่น สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการที่อาจมี การเปลี่ยนแปลง ภายใต้พื้นฐานความคิดการทำงานแบบ มีส่วนร่วม พัฒนาไปด้วยกันทั้งทีมงาน มีการให้เกียรติ ซึ่งกันและกันทั้งในทีมผู้บริหารและครูอาจารย์ รวมทั้ง การเอื้ออาทรเอาใจใส่กัน ทั้งในภาระงานและการใช้ชีวิต ทั้งไป ในบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ และส่งเสริมความสุขความปรารถนาในการทำงานร่วมกัน เอาใจใส่ดูแล จูงใจ กำกับ นิเทศ ติดตาม สนับสนุนและ ให้กำลังใจครูอาจารย์อย่างใกล้ชิดในการจัดการเรียน การสอนและการพัฒนาผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ จริงจัง พัฒนาความรู้ความสามารถรวมทั้งคุณธรรม จริยธรรมของครูอาจารย์

ในการนี้ ผู้บริหารควรดูแลการจัดการศึกษาใน สถานศึกษา แก่ปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาอย่าง สร้างสรรค์ บริหารจัดการงานทุกด้าน โดยเฉพาะเป็นผู้นำ ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา และหลักสูตรท้องถิ่น อย่างสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสภาพ ของชุมชน บูรณาการกับการดำเนินกิจกรรมการประกัน คุณภาพการศึกษา สนับสนุนให้ครูอาจารย์มีการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ส่งเสริมและจูงใจครูอาจารย์ ให้มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ ใหม่ บริหารงานและจัดการงบประมาณอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการจริงของผู้เรียนและสถาน ศึกษาอย่างมีแผน บริหารจัดการอาคารสถานที่

สภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษาให้เอื้อต่อการเรียนรู้ นำอยู่ สะอาด ปลอดภัย ร่มรื่น ส่งเสริมให้ครูอาจารย์ คิดสร้างสรรค์และจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนทั้งเชิงวิชาการ และพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน ด้านความ รับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ วินัย ความสุภาพ ความเอื้ออาทร และความสะอาด ศึกษาและสนับสนุนการนำเทคโนโลยี ที่เป็นเครื่องมือและวิธีการทั้งที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการ และที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของครูอาจารย์ มาใช้ในสถานศึกษา อย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลงอย่าง รวดเร็วในยุคเทคโนโลยีก้าวไกล ส่งเสริมการจัดการ สารสนเทศของสถานศึกษาให้เอื้อต่อการจัดการศึกษา และการประชาสัมพันธ์สู่สังคม สร้างความเชื่อมั่นแก่ สังคมและชุมชนในการที่จะส่งเยาวชนมาเรียนรู้ในสถาน ศึกษา

นอกจากนี้ผู้นำหรือผู้บริหารสถานศึกษาจะต้อง ศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อการ สนับสนุน บริการวิชาการแก่ชุมชน ร่วมกับชุมชนจัด กิจกรรมพัฒนาคนในชุมชน ร่วมกันสืบสานมรดกของไทย ทั้งที่เป็นทรัพยากร และวัฒนธรรมประเพณี เข้าร่วม และสนับสนุนให้ครูอาจารย์ร่วมทั้งผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรม ของชุมชน เป็นที่พึ่งทางความคิดและเป็นตัวอย่าง ความดีงามแก่คนในชุมชน บริการวิชาการแก่ชุมชน ช่วยเหลือเมื่อชุมชนมีปัญหา พัฒนาความรู้ ความคิด เมื่อ ชุมชนสุขสงบ บริหารและจัดการศึกษาแบบจัดโอกาสให้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อีกทั้ง สร้างหรือเข้าร่วมกิจกรรมเครือข่ายสถานศึกษาทั้งในวง แคบและวงกว้างอย่างต่อเนื่อง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และ ร่วมกันคิดนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการสร้างสรรค์ สังคม ใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งบุคลากรและทรัพยากรอื่นๆ รวมทั้งข้อมูลและสารสนเทศ อาศัยศักยภาพของครู อาจารย์ ผู้ปกครอง ผู้เรียน บุคคลและภูมิปัญญา รวมทั้งทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่าและอย่างบูรณาการ โดยติดตามและประสานงานกับส่วนกลางอย่างทัน สถานการณ์และต่อเนื่อง แสดงความคิดเห็น และนำ นโยบายสู่การปฏิบัติในการจัดการศึกษา เพื่อเป้าหมาย สำคัญ คือ การพัฒนาผู้เรียน พัฒนาคุณภาพของคนไทย

ผู้บริหารควรดูแลและส่งเสริมพฤติกรรมของ การสอนการจัดกิจกรรมของครูอาจารย์ตามมาตรฐาน

วิชาชีพ สนับสนุนการพัฒนาความรู้ความสามารถอย่างต่อเนื่องส่งเสริมให้ครูอาจารย์ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นครูดี สอนและจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ใช้เทคนิควิธีการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละกลุ่ม วัดและประเมินผลผู้เรียนเพื่อการพัฒนาเกิดเป็นภาพสะท้อนการปฏิบัติงานของครูอาจารย์ให้ปรากฏเป็นคุณภาพของผู้เรียน ด้วยการผสมผสานวิธีการที่ต่างจากเดิม เชิงสร้างสรรค์และพัฒนา เป็นการแสดงบทบาทผู้นำทางการศึกษาแบบสร้างสรรค์

การสร้างและพัฒนา “ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์” ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ความสามารถของผู้นำในการผลักดันให้ผู้ร่วมงานร่วมกันปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามด้วยการคิดต่าง ขยายกรอบความคิด คิดหลายมิติ คิดบวก คิดเชิงสร้างสรรค์และพัฒนา คิดแก้ปัญหา ส่งเสริมการเรียนรู้แบบทีมที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือและกระจายอำนาจการตัดสินใจแก่ครูอาจารย์ให้เป็นผู้นำ คิดริเริ่มและค้นคิดนวัตกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษา

สำหรับการพัฒนาภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ ทั้งของผู้บริหารและครูอาจารย์ ควรมีการพิจารณาบริหารจัดการตนเองทั้งองค์ประกอบภายนอกและภายในตน เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นความเข้มแข็งในการพัฒนาการจัดการศึกษา

ในการที่ผู้นำทางการศึกษาจะพัฒนาดังกล่าว ควรคำนึงถึงองค์ประกอบของการ “นำ” ที่มีทั้งองค์ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายในตัวผู้นำเอง กล่าวคือ องค์ประกอบภายนอก ได้แก่ โอกาสที่ผู้นำได้รับ อันอาจสืบเนื่องจากนโยบายขององค์กรหรือหน่วยเหนือ ความต้องการของผู้อื่นที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของผู้นำ โชคชะตา จังหวะชีวิต และอดีตหรือประวัติศาสตร์ รวมทั้งความเป็นไปตามสังคมวิทยาที่เป็นไปตามหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์ที่จะเอื้ออำนวยให้คนเป็น “ผู้นำ” ได้มีโอกาสแสดงศักยภาพแห่งตนให้ปรากฏและเป็นประโยชน์สร้างสรรค์นั้นเกิดขึ้น มีมาก่อน และจะเป็นไปตามที่มีที่เป็น ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ผู้นำจำเป็นจะต้องประเมิน วางแผน บริหารจัดการ และควบคุมอย่างมีหลักการด้วยความระมัดระวัง ส่วนองค์ประกอบภายในตัวผู้นำที่เป็นบุคลิกภาพ คุณลักษณะ ความรู้ ความ

สามารถ ประสบการณ์ ทักษะ คุณธรรม จริยธรรม จิตสาธารณะ ความสามารถในการ “นำ” ความศรัทธาในตน ความต้องการของตน ภูมิหลังและบาร์มี ซึ่งก่อตัวเป็น “ภาวะผู้นำ” นั้นเป็นศักยภาพของผู้นำ ควรให้ความสำคัญในการสร้างให้เกิดขึ้น พัฒนา และควบคุม

ทั้งนี้การพัฒนาภาวะผู้นำและทักษะที่จำเป็นเพื่อการจัดการศึกษา ต้องเกิดจากกระบวนการคิดของผู้บริหารและครูอาจารย์เองที่เชื่อมั่นว่าตนเองเหมาะสมมีความสามารถในการที่จะพัฒนาการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ ความเชื่อมั่นนี้จะนำมาซึ่งความสำเร็จในการกระทำใดๆ (เวรา ไฟฟ์เฟอร์, 2548 : 28, Colwel, 2002 : 193 - 195 และอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา, 2552) คิดมุ่งมั่นพัฒนาภาวะผู้นำสร้างสรรค์ให้เป็นประโยชน์ ต่อเนื่อง นำสู่การจัดการศึกษาอย่างบูรณาการทั้งความรู้ในศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวิชาชีพ พัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะผู้นำทางการศึกษาเกี่ยวกับเทคนิควิธีการบริหารและจัดการศึกษา งานจัดการเรียนการสอน ทักษะด้านมนุษย์ที่เข้าใจทีมงาน ประสานการทำงาน มอบหมายการทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของแต่ละบุคคล ทักษะในการแก้ปัญหาและบริหารความขัดแย้งในเชิงมุ่งประสานประโยชน์ขององค์กรและทีมงานอย่างสมดุลและเป็นไปได้ ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในการจัดการศึกษาทั้งด้านบริหาร การจัดการเรียนการสอน และการบริการผู้เรียน รวมทั้งส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมการศึกษาใหม่ๆ โดยเฉพาะนวัตกรรมจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาที่ต้องอาศัยภาวะผู้นำสร้างสรรค์ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลเท่าทันการเปลี่ยนแปลงและปัญหาของสังคมไทยและสังคมโลก

ในการพัฒนาภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ที่ใกล้เคียงกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีความสำคัญและจำเป็นสำหรับผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่ โฉมหน้าผู้ร่วมงานให้ทำเพื่อองค์กร ในบรรยากาศของคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา ร่วมกันมุ่งมั่นปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา ด้วยความรู้สึก “เป็นเจ้าของ” มีการแก้ปัญหาการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ สร้างสรรค์ และส่งเสริมให้มีแนวคิดใหม่ๆ ส่งเสริมและดึงศักยภาพของครูอาจารย์และบุคลากรแต่ละคนมาใช้อย่างเหมาะสม (Hoy and Miskel, 2005 : 397 - 399)

ซึ่ง นั่นคือ ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ ขยายกรอบความคิด ขยายมิติความคิด และวิธีการ เพื่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมการทำงานที่เปลี่ยนแปลงยืดหยุ่นและสอดคล้องกับสภาพการณ์ ในลักษณะเปิดกว้าง อาศัยกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม ที่รับฟังความคิดเห็นของทีมงาน เครือข่าย และชุมชน ในเวลาเดียวกันก็ส่งเสริมให้แต่ละคนในทีมงานได้แสดงศักยภาพทั้งการคิดและการกระทำอย่างสร้างสรรค์ กำหนดเป็นนโยบาย แนวทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละสถานศึกษา การจัดการเรียนการสอน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และกิจกรรมบริการดูแลผู้เรียนนับแต่เข้าสู่สถานศึกษา ระหว่างเรียนรู้ในสถานศึกษา และการก้าวสู่การศึกษาที่สูงขึ้นหรือก้าวสู่การมีอาชีพ เพื่อเป้าหมายสุดท้าย คือ ความสำเร็จในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน มุ่งพัฒนาการจัดการศึกษาอย่างบูรณาการ อาศัยภาวะผู้นำทักษะการแก้ปัญหา การบริหารความขัดแย้ง บริหารเทคโนโลยีสารสนเทศ บนพื้นฐานหน้าที่ทางการบริหารการศึกษา

ทั้งนี้หลักการของภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ที่ผู้บริหารและครูอาจารย์สามารถยึดเป็นแนวปฏิบัติได้ มีดังต่อไปนี้ (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2549 : ออนไลน์ อ้างถึง Ruth Ash and Maurice Persall)

- 1) ใช้การเรียนรู้แบบทีม มุ่งคิดถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น ร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหา แทนการควบคุมการตัดสินใจจากเบื้องบน และการให้ทำตามคำสั่ง
- 2) ผู้นำหรือผู้บริหารสถานศึกษายึดหลักว่าครูอาจารย์และบุคลากรคือบุคคลสำคัญที่จะต้องได้รับการเอาใจใส่ดูแล มีความนับถือในครูอาจารย์ว่า “ครูอาจารย์เป็นผู้นำ” และผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้นำของผู้นำที่ต่างก็มุ่งพัฒนาการจัดการศึกษา กระจายอำนาจการตัดสินใจแก่ครูอาจารย์และบุคลากร และทำหน้าที่ปกป้องคนเหล่านี้เมื่อมีการแทรกแซงการทำงานจากภายนอก

3) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในการปฏิบัติงานควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไว้วางใจต่อกัน ผู้นำมีหน้าที่ช่วยกระตุ้น ให้กำลังใจ และสนับสนุนให้ครูอาจารย์มีความกล้าในการริเริ่มและค้นคิดนวัตกรรม และปฏิบัติสิ่งใหม่ๆ

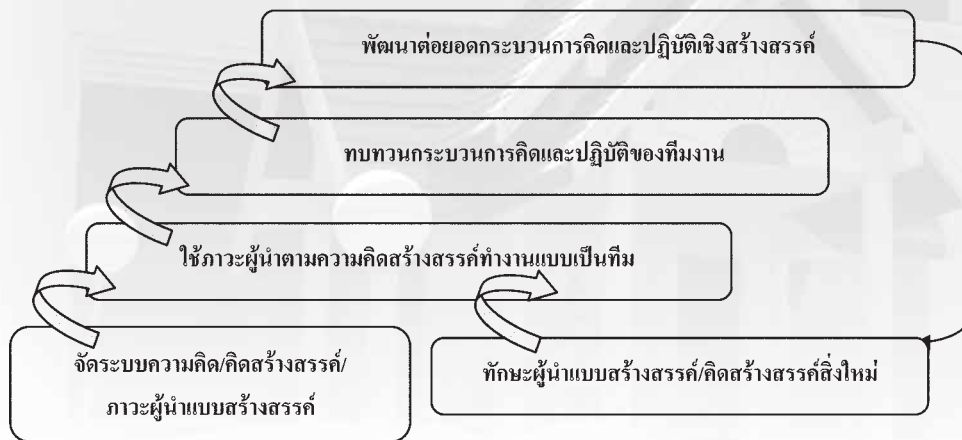
4) ผู้นำหรือผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับ “คน” และให้ความสำคัญต่อกระบวนการทำงานมากกว่างานเอกสารและงานธุรการประจำ ควรบริหารเวลาไปกับกิจกรรมที่ก่อให้เกิดคุณค่า

5) เอาใจใส่ใกล้ชิด คลุกคลีอยู่กับงาน ใกล้ชิดครูอาจารย์และบุคลากร ใช้หลักการนิเทศภายในแบบแวะเรียน (Managing by Wandering Around) ไปยังหน่วยต่างๆ ทั่วทั้งสถานศึกษาและชุมชนรอบสถานศึกษาเพื่อรับฟังและเรียนรู้ ด้วยการสอบถาม สร้างสัมพันธ์ภาพ และหาแนวทางพัฒนาที่เป็นไปได้ในเรื่องต่างๆ

6) สร้างเครือข่ายให้เกิดการสื่อสารแบบสองทางในสถานศึกษา

7) ผู้นำแบบสร้างสรรค์ต้องมีความสามารถสูงในการปฏิบัติภารกิจอยู่ท่ามกลางสภาวะแวดล้อมที่ไม่แน่นอนเป็นผู้เรียนรู้การบริหารความเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบเพื่อให้หน่วยงานได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงนั้น และเป็นผู้ที่ไม่ยึดติดกับภาพเดิมของสถานศึกษา

เมื่อผู้นำตระหนักและมุ่งพัฒนา “ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์” ควรให้ความสำคัญในการสืบสาน พัฒนาภาวะผู้นำนี้ เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาการจัดการศึกษากว่าคือ มี “การจัดการภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์” ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 การจัดการ “ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์” (ดัดแปลงจาก กรองทิพย์ นาควิชตร, 2552)

จากภาพประกอบ 2 เมื่อผู้นำมีการสร้างและ พัฒนาการคิดสร้างสรรค์มีภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์แล้ว ควรมีการจัดการภาวะผู้นำดังกล่าว ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) คิด ด้วยการจัดระบบความคิด ในการ คิดสร้างสรรค์ คิดสิ่งแปลกใหม่ วิธีการใหม่ มีภาวะผู้นำ แบบสร้างสรรค์ ผู้บริหารคิดหรือประยุกต์วิธีการบริหาร สนับสนุนให้ครูอาจารย์คิดวิธีการสอน คิดวิธีการแก้ปัญหา การเรียนการสอน และแก้ปัญหาของผู้เรียนตามสภาพ ปัญหา คิดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน 2) นำผลจากความคิด มาลงมือปฏิบัติในการบริหารจัดการศึกษา สนับสนุนให้ครู อาจารย์เชื่อมโยงความคิดสร้างสรรค์สู่การจัดการเรียน การสอนและกิจกรรม การนิเทศการจัดการเรียนการสอน การให้คำปรึกษาผู้เรียน การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน 3) ทบทวนกระบวนการคิดและปฏิบัติของทีมงาน ประเมินผลที่เกิดจากการคิดและการกระทำของตนเอง และทีมงาน เพื่อการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และ 4) พัฒนาต่อยอดกระบวนการคิดและปฏิบัติเชิง สร้างสรรค์ ด้วยความรู้ลึกผูกพันในงาน ในการเรียนรู้ ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม หาแนวทางพัฒนาการจัดการ ศึกษาอย่างต่อเนื่อง

การจัดการภาวะผู้นำสร้างสรรค์จึงเป็นการ พักพิทักษ์และเพิ่มพูน “ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์” อย่าง ต่อเนื่อง จัดระบบความคิดที่มีกระบวนการเป็นขั้นตอน

มีการตรวจสอบเรื่องที่เกิดขึ้นที่ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ผลได้ ผลเสีย ผลที่สอดคล้องกับความต้องการและปัญหาการ ปฏิบัติงาน คิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ วิธีการใหม่ แก้ปัญหา แบบใหม่เชิงสร้างสรรค์ หรือประยุกต์แนวคิดวิธีการเดิม พักพิทักษ์และพัฒนาภาวะผู้นำให้เป็นประโยชน์ ให้คงอยู่ ด้วยการลงมือปฏิบัติให้สิ่งที่คิดปรากฏเป็นผลงานร่วมกัน ขับเคลื่อนความคิดสู่การปฏิบัติมีการเคลื่อนไหวของความ สร้างสรรค์ เมื่อปฏิบัติเป็นประจำ เกิดเป็นทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ เสริมพลังให้คิดได้คล่อง คิดได้มาก มิติ คิดได้ประโยชน์มากขึ้น ในลักษณะที่เป็นการต่อเนื่อง และเติบโตไปข้างหน้าร่วมกันปรับเปลี่ยนพัฒนากระบวนการ จัดการศึกษาอยู่เสมอ คิดสร้างสรรค์เรื่องใหม่ เรื่องอื่น เพื่อสร้างสรรค์สิ่งอื่น หรือพัฒนาสิ่งเดิมในแนวทางใหม่ หรือแก้ปัญหาอื่น ตามบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบ ตามงาน ที่ทำ ตามปัญหาที่พบตามโอกาสและวาระ เป็นวงจรต่อ เนื่อง ผลของการคิดและปฏิบัติก็จะเกิดประโยชน์เชิง รูป ธรรมในบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนและทีมงานบนพื้นฐาน การให้ความสำคัญแก่ทุกคนในทีมงาน และร่วมมือร่วมใจ กันพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษา

นั่นคือ ผู้นำทางการศึกษาทั้งผู้บริหารและครู อาจารย์ควรสร้างภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นแก่ ตนเอง แล้วจัดการและพัฒนาภาวะผู้นำนี้อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ

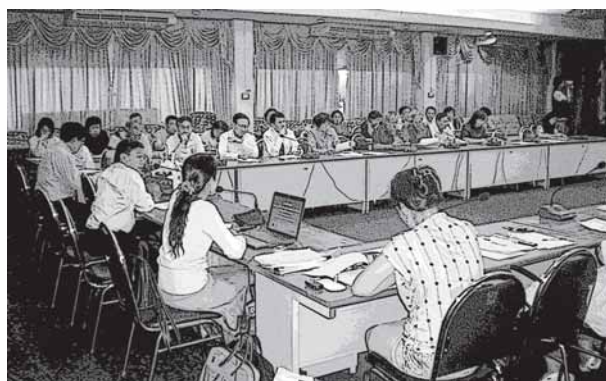
สรุปและอภิปราย

พฤติกรรมและการปฏิบัติงานของผู้นำทางการศึกษา ทั้งผู้บริหารและครูอาจารย์ อาศัยภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ที่ใช้ความคิดและปฏิบัติเชิงสร้างสรรค์แตกต่างหลายมิติ อย่างมีพัฒนาการและต่อเนื่อง ส่งเสริมการเรียนรู้แบบทีมที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือและกระจายอำนาจการตัดสินใจแก่ทีมงานให้เป็นผู้นำ คิดริเริ่มและค้นคิดนวัตกรรม โดยไม่ยึดติดกับภาพเดิมของสถานศึกษา พฤติกรรมเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการจัดระบบการจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการ ด้านบุคคล ด้านงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไป ผู้บริหารเป็นตัวอย่างและส่งเสริมภาวะผู้นำลักษณะนี้ให้เกิดขึ้นและแพร่หลายในสถานศึกษา ผู้ครูอาจารย์และบุคลากรที่จะร่วมกันจัดการศึกษา อย่างมีคุณภาพ ในฐานะที่เป็นผู้มีอิทธิพลโดยตรงต่อการพัฒนาผู้เรียน สามารถพัฒนาผู้เรียนอย่างสร้างสรรค์แบบองค์รวม ทั้งวิชาความรู้ คุณธรรมจริยธรรม และความสามารถในการเป็นส่วนหนึ่งที่มีประโยชน์และมีคุณค่าในสังคมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบันและอนาคต อย่างสอดคล้องกับที่ ปรัชญา เวสารัชช์ (2549 : 109-110) กล่าวว่าจำเป็นต้องมีการปฏิรูป ทั้งโครงสร้างของระบบการศึกษา กระบวนการจัดการศึกษา ครูอาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา สื่อเทคโนโลยีทางการศึกษา และทรัพยากรสนับสนุนการศึกษา และให้เป็นไปตามข้อเสนอของ เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2548 : ออนไลน์) ที่เห็นความสำคัญของการแก้ปัญหาการขาดครูในเชิงคุณภาพ

นอกจากนี้การพัฒนภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ดังกล่าวยังเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาครูอาจารย์ที่ขาดหรืออ่อนด้อยความสนใจในการศึกษาอบรมเยาวชนในเรื่องศาสนา ศิลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ตามที่สมพร เทพสิทธา (2551 : 2, 6) เสนอไว้ ส่งผลให้มีการจัดการศึกษาให้สัมฤทธิ์ผลตามแนวทางการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาตามการเสนอของ อีระ รุญเจริญ (2550ค : 1) ที่ว่า ควรบริหารจัดการให้มีดุลยภาพระหว่างระบบและบุคลากรทุกส่วนทุกระดับในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

การนำไปใช้

ภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาทั้งการบริหารงานจัดการศึกษา การสอน และการพัฒนาผู้เรียนได้ ผู้บริหารควรบูรณาการภาวะผู้นำกับหลักการสำคัญในการบริหารการศึกษา ครูอาจารย์ควรบูรณาการภาวะผู้นำกับหลักการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญอย่างแท้จริง โดยจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการศึกษาตามจุดหมาย ปัญหา ความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคม และประเทศชาติในแต่ละช่วงเวลา ให้สอดคล้องกับนโยบายระดับชาติ สู่เป้าหมายสุดท้ายของการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคนไทยให้มีคุณภาพแบบองค์รวมในสังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข

เอกสารอ้างอิง

- กรมสุขภาพจิต. (2551). พุทธบอลลกับโรคจิตตพนน. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ฉบับวันที่ 10 มิถุนายน 2551 ปีที่ 31 ฉบับที่ 11049 หน้า 10. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://www.dmh.go.th/news>. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2551.
- กรองทิพย์ นาควิเชตร. (2552). **ภาวะผู้นำสร้างสรรค์เพื่อการศึกษา**. สมุทรปราการ : อีรสาสน์ พับลิชเชอร์ จำกัด.
- กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. (2550). สพร.ติวเข้มผู้บริหาร รร. โคมา. **เดลินิวส์ 1 มิ.ย. 2550**. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://www.nma6.obec.go.th>. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2551.
- คมชัดลึกออนไลน์. (2551). ฉบับวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2551. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://www.komchadluek.net/2008/07>. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2551.
- ทีวีช่อง 7 สี. (2552). **นักเรียนอาชีวะยกพวกตีกัน บาดเจ็บ 2 คน**. [ออนไลน์] ได้จาก : <http://www.ch7.com/News>. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2552.
- ไทยนิวส์. (2551). **คลิปฉาว นร.สาวตบตี ระบาดหนักใน จ.น่าน**. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://www.cmprice.com>. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 เมษายน 2551.
- ธีระ รุญเจริญ. (2646). **การบริหารโรงเรียนยุคปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพฯ :บริษัทแอล. ที. เพรส จำกัด.
- _____. (2550 ก). **ความเป็นมืออาชีพในการจัดการและบริหารการศึกษายุคปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ข้าวฟ่าง.
- _____. (2550 ข). **ผู้บริหารสถานศึกษากับโรงเรียนแห่งการเรียนรู้. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล ฉบับ พฤศจิกายน 2549 - กุมภาพันธ์ 2550 : 34-45.**
- _____. (2550ค). **ประสิทธิภาพการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา : คนหรือระบบ. รวมบทความการพัฒนาวิชาชีพทางการบริหารการศึกษา**. บรรณาธิการโดย กิตติมา ปรีดีดีลิก. กรุงเทพฯ : สมาคมพัฒนาวิชาชีพการบริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย(สพบท.). หน้า 1-23.
- ปรัชญา เวสารัชช. (2549). **ปฏิรูปการศึกษา-วาระแห่งชาติ. 72 วิจิตรกิตติวิทยจารย์**. คณะกรรมการจัดทำหนังสือ วิจิตรกิตติวิทยจารย์. ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์. หน้า 108-130. ผู้จัดการออนไลน์. (2551). วันที่ 10 กรกฎาคม 2551. [ออนไลน์]. ได้จาก : http://board.dmr.go.th/news_dmr. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2551.
- มูลนิธิสารานุกรมแห่งชาติ. (2551). [ออนไลน์]. ได้จาก : www.thainhf.org. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2551.
- วิชาการ.คอม,. (2551). **ปัญหาวัยรุ่น**. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://www.vcharkarn.com>. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2551.
- เวรา ไฟฟ์เฟอร์. (2548). **คิดแง่บวก**. แปลโดย นุชจริย ชลคุป. บอสส์การพิมพ์.
- สภาการศึกษา. (2551ก). **สภาวะการศึกษาไทยปี 49-50 คุณภาพต่ำกว่าชาติอื่นเหตุขาดครู-ไร้ผู้นำ. หนังสือพิมพ์คมชัดลึก**. ฉบับวันจันทร์ที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2551. หน้า 12.
- _____. (2551ข). **ปี 49-50 คุณภาพการศึกษาต่ำกว่าชาติอื่น. คม ชัด ลึก** วันจันทร์ ที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://202.143.169.170/cme2/news>. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มกราคม 2551.
- สมพร เทพสิทธา. (2551). **นโยบายส่งเสริมศาสนาในการพัฒนาสังคม**. เอกสารประกอบการบรรยาย “พระพุทธศาสนากับความมั่นคงของชาติ” วันที่ 18 ธันวาคม 2551 ณ หอประชุมวงษ์ชวลิตกุล. มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล นครราชสีมา.
- สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. (2542). **การนำเสนอผลงานวิจัยเรื่อง การจัดระบบใบอนุญาตประกอบวิชาชีพผู้บริหารการศึกษา. รายงานการประชุมสัมมนาเพื่อพิจารณารายงานการวิจัยเรื่องใบอนุญาตประกอบวิชาชีพผู้บริหารการศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. หน้า 4 -11.**

- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. (2549). **บทความวิชาการ**. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://suthep.ricr.ac.th>. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2550.
- สำนักข่าวบีบีไฟ. (2547). **แหล่งค้าประเวณีริมถนน ปัญหาสังคมที่รอการแก้ไข**. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews>. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 เมษายน 2551.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2550). **ฐานข้อมูลการวิจัยการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม**. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://www.thaiedresearch.org>. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2550.
- เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์. (2546). การเป็นผู้นำทางการศึกษา. **ประมวลสาระชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพประกาศนียบัตรบัณฑิตทางการบริหารการศึกษา**. หน่วยที่ 6 -10. บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช. หน้า 47-76.
- อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา. (2552). **สัมมนา “ถึงเวลาที่คุณธรรม ต้องนำสังคมอุดมศึกษา”**. วันที่ 13 มีนาคม 2552 ณ ห้องสุรนารี สุรสัมมนาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี นครราชสีมา.
- Colwel, Peter. (2002). **คิดและตัดสินใจเพื่อความสำเร็จ : Spell Success in Your Life**. แปลและเรียบเรียงโดย วรกิจ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ Good Morning.
- Hoy, Wayne K. and Miskel, Cecil G.. (2005). **Educational Administration : Theory, Research, and Practice**. 7th ed. New York : McGraw - Hill. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2552 จาก <http://www.parliament.go.th>.

